

"קוישמן צום ראד" — צירם של יהודי אשכנז בשנות הששים של המאה ה־20

Author(s): ד"ר כהן

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 45 (תש"ל), חוברת א - ד, pp. 117-126

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70053907>

Accessed: 19/11/2011 13:07

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

"קושמן צום ראד" – צירם של יהודי אשכנז בשנות השישים של המאה הט"ז

תעודות חדשות לתולדות אירגונים הכולל של יהודי הקיסרות הגרמנית אחרי מותו של ר' יוסף מרוזיהיים

מאת דניאל י' כהן

בספרה על ר' יוזל מרוזיהיים, מנהיגה ושתדלנה הדגול של יהדות אשכנז במחצית הראשונה של המאה הט"ז, קובעת זלמה שטרן "שבפעם הראשונה בתולדות התפוצה היהודית בגרמניה – ועד לימי ה"רייכספרטרטונג" בתקופתנו גם בפעם האחרונה – עלה בידו לאגד לאגודה אחת את קהילות הדרום והמערב, שהיו שומרות בקפדנות על בדלנותן וייחודן, להפיה בהן רוח של שותפות-גורל ושל רצון משותף, ולאפשר להן לדון בצוותא, באסיפות שנתכנסו לעתים מזומנות, בבעיות הקשורות בשינויים המדיניים, הכלכליים, החברתיים והדתיים, ולהגן על "בני המדינה" מפני הסכנות המאיימות עליהן".¹ ואכן, עד כה לא היו בידינו תעודות שמהן ניתן היה להסיק על קיומה של מסגרת אירגונית סדירה, המקיפה את כל יהודי הקיסרות אחרי מותו של ר' יוסף מרוזיהיים. ועידת פראנקפורט משנת 1603 וקודמותיה² נחשבו למאורעות יוצאי דופן כביכול, אשר התקיימו אך ורק מפני שהשעה היתה צריכה לכך.

למרבה הצער רב עדיין הסתום על הנגלה בתולדות יהודי אשכנז במוצאי ימי-הביניים, ולמעשה עד התבססותם מחדש במחצית הראשונה של המאה ה"ז. אך אין פירושו של הדבר שבארכיונים למיניהם לא גנוז עדיין חומר רב והשוב, שבדיקתו השיטתית עשויה לשפוך אור על כמה פרשיות ונושאים סתומים.³ דוגמה לכך יכולות לשמש התעודות המתפרסמות להלן, הנמצאות בארכיון הממשלתי המרכזי בווינה,⁴ בו שמורות בין היתר התעודות של קיסרי גרמניה. חשיבותן בכך, שהן מוכיחות שאכן היתה קיימת מסגרת אירגונית איזו שהיא של יהדות אשכנז בדורות ההם, מסגרת אשר עקבותיה אמנם נעלמו בצוק העתים. כמו-כן מתברר שהתופעה של ר' יוסף איש רוזיהיים לא היתה חריגה לחלוטין – אף אם נודה שאישיותו המופלאה הפיחה בה חיוניות מיוחדת.⁵ בשנת 1560, שש שנים לאחר פטירתו של ר' יוסף*, פונה אל הקיסר פרדיננד הראשון

1 S. Stern, Josel von Rosheim, Stuttgart 1959, p. 12

2 M. Horowitz, Die Frankfurter Rabbinerversammlung vom Jahre 1603, Frankfurt a.M. 1896; M. Stern, Der Hochverratsprozeß gegen die deutschen Juden im Anfang des 17. Jahrhunderts, Monatsblätter für Vergangenheit und Gegenwart des Judentums, 1890-91, p. 24-39, 80-90, 115-128, 154-162

3 התחלה בכיוון זה נעשתה על-ידי הארכיון הכללי לתולדות ישראל (עתה: הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי), העוסק זה שנים באופן שיטתי בעריכת סקרים בארכיונים ברחבי תבל. כתוצאה מכך כבר נאסף בירושלים חומר רב (ובכללו התעודות שלפנינו), המחכה לעיבודו.

4 Haus-, Hof- und Staatsarchiv

5 חובה נעימה לי להודות במקום זה להנהלת הארכיון הזה על מתן הרשות לפירסום התעודות ולמר ו' פיליך, מעובדיו של ארכיון זה, על עזרתו האדיבה בויהוי חתימות הפקידים.

* ז' שטרן, שם, עמ' 222.

יהודי הנקרא "קושמן צום ראד", המכנה את עצמו "ציר של כלל היהודים בתחום הקיסרות הגרמנית" ("Gesandter gemainer Judenschafft Theutscher Nation"). בכתב פנייתו נאמר: מאחר ועסקי הכלל דורשים את נוכחותו בחצר הקיסר ובמקומות רבים במדינה, ומכיוון שהוא חושש שמא יפגעו בו לרעה במסעיו, הוא מבקש שטר-ליווי קיסרי להגנה בפני חמס ("gelaidt fuer gewallt und zu Recht")⁶, שיפטור אותו מלהשפט בשום בית-משפט, פרט לבית-הדין של החצר או של ה"קאמר" או כל בית-דין שאליו יופנה על-ידי הקיסר⁷. כבר למחרת התקבלותה של פנייה זו בקאנצלרריה הקיסרית ניתנה לקושמן התעודה המבוקשת (וינה, 26 באוגוסט 1560). היא מסתמכת על בקשתו של קושמן ומעניקה לו, בתור "ציר של כלל יהודי הקיסרות הגרמנית", את מלוא הסתות של הקיסר בכל מסעיו בגבולות הרייך, לאחר שהציע בעצמו לעמוד למשפט, אם יידרש, במקומות הנאותים. כל הנסיכים והאצילים, הפקידים, הבורגנים וכלל הנתונים מוזהרים שלא לפגוע בו בשום צורה שהיא, והעונש הצפוי לעובר על פקודה זו הוא עשרה מארק זהב מזוקק לאוצר הקיסר⁸. מתן תעודות למעבר חפשי, מעין זו, היה מקובל. כך למשל נתן הקיסר קארל החמישי בשנת 1521 אישור דומה ל"רב המלוכה", ר' שמואל מוורמס, אלא שזה כלל גם פטור מתשלום כל מסי הדרכים למיניהם⁹.

התעודה שימשה את קושמן במשך שנים מספר, כי רק שנה אחרי עלייתו של הקיסר מקסימיליאן השני לשלטון (קיץ 1564) אנו מוצאים שוב פנייה אל הקיסר, בבקשה לחדש את שטר-הלוי שניתן לו בזמנו על-ידי אביו המנוח של הקיסר. בהנמקתו הוא טוען בין היתר, שטרם סיים את כל עסקי הכלל במדינה. קושמן מצרף לבקשתו העתק של אותה תעודה וחותם עדיין "ציר של כלל יהודי האומה הגרמנית" (4 ביוני 1565)¹⁰. גם בפעם הזאת לא עבר אלא יום אחד ומבוקשו ניתן לו. כנהוג, העתיק הסופר את נוסח התעודה הישנה, תוך הכנסת התיקונים שהתחייבו מן השינויים שבמעמדו של הקיסר החדש. ברם, פרט לכך גרע במקום אחד והוסיף באחר: כינויו של קושמן — "צום ראדה", נמחק והוא עתה רק "היהודי קושמן", ואילו תוקפו של שטר-הלוי למעבר חופשי הורחב על-ידי הכללתו של חיים, בנו של קושמן, במקרה שהאב לא יהיה מסוגל לטפל בעצמו בעסקיו והבן יציג את התעודה¹¹.

למקרא מסמכים אלה מתעוררות מספר שאלות. ראשית עלינו לברר מיהו אותו קושמן ומיהו המשמעות של כינויו "צום ראדה". היכן חי? והאם ניתן לגלות את עקבותיו במקורות נוספים, יהודיים ולא-יהודיים? אך לא פחות מזה תעסיק אותנו השאלה בדבר טיבו ותוכנו של התואר "ציר" (Gesandter), שבו מתכנה ומכונה קושמן שלנו.

6 ע"י Grimm, Deutsches Wörterbuch, IV, 1² (1897), Sp. 2992, s.v. Geleite, c "המסתמך על ה-Reichsordnung משנת 1559. המונח המקובל במקורות העבריים הוא "תיוור", ע"י לקט יושר, מהר" פריימאנן, ברלין תרס"ג, עמ' XLI, הע' קל"ז.

7 ר' תעודה א.

8 ר' תעודה ב. בפנקס הכנסות משטרי הסות וכו' (Reichstaxbücher) משנת 1560, דף 17v, נמצאת הכנסה בסך שבעה זהובים וחצי עבור Coßman Juden "umb ein Glaidt fur" — (הארכיון המרכזי, R.273). "6. G[ol]d Gulden, thuet 1 Gulden 30 Kreuzer".

9 M. Stern, Die israelitische Bevölkerung der deutschen Städte, VII: Worms, 1. Heft, Die Reichsrabbiner des 15. und 16. Jahrhunderts, Berlin 1937, p. 14.

10 ר' תעודה ד.

11 ר' תעודה ב.

ידוע, שהשם קושמן הוא 'כינאי' למשה¹² ונוכל איפוא להניח שזה היה שם-הקודש שלו. "צום ראדה" פירושו בית, שבתזויתו קבוע שלט או ציור של אופן לסימן היכר. לצערנו אין בתעודות שלפנינו רמז קל ביותר למקום מגוריו של האיש, ובתים שנקראו "צום ראד" היו מצויים בוודאי בערים רבות. אולם, אם נזכור שבאמצע המאה ה־17 לא שרדו קהילות יהודיות בערים הגדולות, פרט לפראנקפורט דמיין, פראג ווורמס, נוכל לצמצם את חיפושינו למקומות אלה. בגיטו של פראנקפורט נמצא אומנם בית עם כינאי זה, אבל בדיקת שמות דייריו מראה, שקושמן – או משה – לא היה ביניהם באותה תקופה¹³. אף בגיטו של וורמס היה בית בשם זה, אך בדיקת תיקי ארכיון העיר לגבי שנים אלה לא העלתה דבר¹⁴. ברם, חמשים שנה לאחר מכן, בשנת 1615, כאשר נפקדו דיירי הבתים בגיטו של וורמס, יושב בבית "צום ראד" יהודי בשם משה, עם משפחתו הכוללת את אמו, אלמנת אביו אברהם "צום ראד"¹⁵. אם נוסיף לכך, שבפנקס ההקדש של קהילת וורמס – "הספר הירוק" המפורסם (שנשרף בתקופת השואה, אך לאושרנו נמצא תרגום-העתק הימנו בעזבונו של ההיסטוריון ברטולד רוזנטאל, השמור במכון ליאו בק בניו-יורק) – נרשם בתאריך ט"ו בתמוז ש"כ"ג (1563) שקאשמן [בן] חיים שילם ששה זהובים דמי קבורת אמו¹⁶; ואם נזכור שבתעודה הקיסרית משנת 1565 מדובר על חיים, בנו של קושמן (על שם סבו!) – הרי מסתבר ש"קושמן צום ראד" בתעודות שלפנינו הי וורמס. ואכן: בספר הזכרת הנש" מות של קהילה זו אנו מוצאים רישום מפורש, המזכיר את "הר"ר משה בן מורינו הרב ר' חיים, בעבור שטרח עבור הקהילה כמה שנים ועסק בצרכי צבור באמונה שלימה"¹⁷. רישום זה, ללא תאריך, מתייחס לתקופה שלפני התחלת הרישומים השוטפים, זאת אומרת לפני תחילת המאה ה־17. נדמה איפוא, שאין להסס מלזהות את קושמן "צום ראד" עם ר' משה בן ר' חיים מוורמס – הן על-סמך שמותיו והן על-סמך מעשיו, ואולי אף על-ידי נכד הנושא את שמו והגר באותו בית! יחד עם זאת אין בידנו הסבר למחיקת הכינוי "צום ראדה" בתעודה משנת 1565 – ואולי הסיבה איננה אלא החלפת בית המגורים של האיש. השאלה האחרונה הדורשת את פתרונה היא בדבר טיבו ותוכנו של התואר "ציר", אשר קושמן והקנצילאריה הקיסרית משתמשים בו. אם נעיין, לצורך השוואה, בתארי של ר' יוסף מרווהיים, נמצא שהוא התם בדרך כלל: "gemeiner Jüdischeit Regierer im deutschen Land"; "Befehlshaber gemeiner Jüdischeit deutscher Nation";

12 "קושמן הוא כינאי למשה וכותבין המכונה...". ע"י ס' נחלת שבעה, סי' מ"ו אות הקוף (פיורדא תקמ"ד, דף ק"א, ע"ב). כך גם נקרא בנו של יהודי החצר יששכר בערמן (ברנד להמן) בהלברשטט: משה קושמן, ע"י B. H. Auerbach, Geschichte der israelitischen Gemeinde Halberstadt, Halberstadt 1866, p. 85 Encyclopaedia Judaica, vol. 10, coll. 346, וכן s.v. Kossmann, Josef Juspa ben Mose Ha-Levi; תקנות מדינת מעהרין, מהד' י' היילפ-רין, ירושלים תשי"ב, עמ' 214, הע' 10: ר' משה קאשמן עסא בר' יהודה לימא סג"ל מנ"ש.

13 ש' אטלינגר, "אלה תולדות" (כ"י).

14 במכתב של ארכיון העיר וורמס אל המחבר מיום 21 במרץ 1969, בו צויין שההומר שנשומר הוא פראגמנטארי מאד.

15 ארכיון העיר וורמס, 15–204, fol. 14: "Mosche zum Radt, seine Frau Paris, ohne Kinder, haben bei sich ihre Mutter und Schwieger, Abrahams zum Radt Wittib" (צילום בארכיון המרכזי: HM 6045).

16 ארכיון של מכון ליאו בק, ניו-יורק, 1, p. 222 (664/BR 27) AR–C. (דף ב של הפאגיאציה המקורית). צילום בארכיון המרכזי: אינ/1251.

17 ספר הזכרת נשמות קהילת וורמיישא (מהד' א' ברלינגר), קובץ על-יד, ג (תרמ"ז), עמ' 7, שו' 2–3.

"Befehlshaber der ganzen Judenschaft"; "gemeiner jüdischer Provoß"; "Befehlshaber gemeiner" ואף הקיסר מכנה אותו "gemeiner Jüdischeit Anwalt" "Jüdischeit"¹⁸. אולם, דווקא באחת התעודות החשובות שנוסחו על-ידי ר' יוסף מרוזיהיים (תקנות הרבית והמסחר משנת 1530, שמטרתן היתה להסדיר את היחסים הכלכליים בין יהודים ונוצרים) הוא אומר על עצמו: "Mir als gesandter von gemeiner judischeit"¹⁹. אף הרבנים, הפרנסים והמנהיגים, שנועדו בפראנקפורט דמיין בשנת 1551, חותמים, בפנייתם לקיסר: "gemeiner Jüdischeit Gesandte"²⁰. נדמה, שהתארים Befehlshaber ו-Regierer מורים על מידה מסויימת של סמכות, ואילו התואר Gesandter משמעותו ציר, נציג או שליח, הפועל בכוח ובשם שולחיו. אילו היו בידנו תעודות על פעולותיו של קושמן — ולא מן הנמנע שעוד תתגליתנה^{20*} — היינו יכולים לקבוע את כוחו ותחומי תחולתו²¹ של יפוי-הכוח שהיה בידו, והמוזכר במפורש בפנייתו הראשונה ("wo ich meinem habenden Gewalt nachkhomen wöllte"²² — אותו מונח המופיע ביחס ליפוי-הכוח שהיה לר' יוסף מרוזיהיים²³). אולם גם כך ברור, שלפנינו אישיות הממלאת במשך כמה שנים תפקיד של נציג הכלל היהודי בקיסרות במגעיו עם שרים ורוזנים ומעמדות למיניהם, והמנסה למלא במידת האפשר את החלל הריק שנוצר עם מותו של ר' יוסף מרוזיהיים. יתכן ואין זה מקרה שקושמן בא מוורמס, כי באותה תקופה משמש כ"רב המלוכה" מטעם הקיסר ר' יעקב בן ר' חיים מוורמס. הוא נתמנה בשנת 1559²⁴, שנה בלבד לפני פנייתו של קושמן, ולא מן הנמנע שפעל כאן גורם של נוחיות אדמיניסטרטיבית²⁵.

18 ז' שטרן, שם, עמ' 76.

19 עי' L. Feilchenfeld, Rabbi Josel von Rosheim, Strassburg 1898, p. 27; Anl. III, p. 153.

20 שם, עמ' 68; ז' שטרן, שם, עמ' 199, והשווה G. Wolf, Zur Geschichte der Juden in Deutschland II: Josel von Rosheim (Loans), Zeitschrift für die Geschichte der

M. Stern, Der Wormser Reichsrabbiner וכן Juden in Deutschland, III (1889), p. 170.

Jakob, Festschrift Jakob Freimann, Berlin 1937, p. 180.

20* אכן, במשלוח האחרון של העתקים מתוך ה"Reichshofratsprotokolle" (כרכים 19—25) שהגיע מווינה אחרי שמאמר זה נמצא כבר בדפוס, מצויות כמה ידיעות השופכות

אור על העניינים שבהם נזקקו היהודים לצירים בשנים 1561—1566. בין היתר מדובר על טפול

בגזרות הגרוש על קהילות וירצבורג ווורמס, על הטלת מסי דרכים חדשים ברוונות-הספר

בורגאן, על סמכויות הרב בשוואבן ובורגאן ועל השגת אישורים של פריבילגיות וכד'.

21 על-כל-פנים נראה, שקושמן לא פעל בתחום בוהמיה ומוראביה, כפי שמראה עיון בתעודות

שפורסמו על-ידי G. Bondy — F. Dworsky, Zur Geschichte der Juden in Böhmen, Mähren und Schlesien, I, Prag 1906.

22 תעודה א. ועי' Lexner, Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch 1956, p. 28, 70, s. v.

gewalt = vollmacht.

23 ז' שטרן, שם, עמ' 76; פיילכנפלד, שם, עמ' 203, נספח XXVIII.

24 מ' שטרן, שם, שם.

25 אין מקום להנחה שלפנינו שני אחים, כי אביו של קושמן, שנפטר בוודא' לפני שנת 1545 (שנת

הלידה המאוחרת ביותר של נכדו, הנושא את שמו והנוצר בתעודה משנת 1565), נקרא

בס' הזכרת הנשמות של וורמס "מורינו הרב ר' חיים", ואילו האב"ד חותם "יעקב בר

חיים זלה"ה" (במכתב מערב פסח ש"ד, ר' M. Horovitz, Frankfurter Rabbinen, Frankfurt

a.M. 1882, Anh. III, p. 52; "מהד" י' אונא, 1969, עמ' 50). מ' גינזבורג, "Le Rabbin

de l'Empereur" Jacob de Worms et sa famille, REJ, v. 82 (1926), p. 462)

מסיק מתעודה משנת 1568, בה מדובר רק על תביעת רבי ייקלי מוורמס לירושת היהודי

אכן, רואים אנו שגם בתקופה ההיא קיימת היתה מסגרת אירגונית יהודית, שהקיפה את כל מדינות הקיסרות הגרמנית. במובן מסויים אף היה לשני "הצירים", לר' יוסף מרוזיהיים ולר' משה-קושמן, גורל משותף: זכר שניהם נעדר מספרות השו"ת של זמנם.²⁶

נפח התעודות

בתיק Reichsarchiv, Geleitbriefe, Fz. 4, שבארכיון הממשלתי המרכזי בווינה שמו-רות ארבע תעודות (דפים 106–112; סרט-מיקרו בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי: HM2/866a), המתיחסות לציר של כלל יהודי הקיסרות, בשם קושמן:
א. פנייתו של קושמן לקיסר פרדיננד הראשון, משנת 1560, בבקשה לקבלת שטר-ליווי.
ב. טיטא-העתק של שטר-הליווי משנת 1560, עם התיקונים שנעשו בו בזמן חידושו בשנת 1565.
ג. העתק אחר של שטר-הליווי משנת 1560.
ד. פנייתו של קושמן לקיסר מקסימיליאן השני, משנת 1565.
התעודות הועתקו כאן ככתבן, פרט להתאמה של u, v ו- i לכתב המודרני והשלמת הקיצורים בסוף המלים. כמו-כן הוכנסו סימני פיסוק במקומות הדרושים. מחיקות בטקסט הושמו בסוגריים עם כוכב (*) ותוספות לטקסט בכתיב-יד אחרת בשולי הגליון או מעל לשורה צוינו על-ידי הכנסתן בסוגריים חדים, < >. השלמת אות או מלה לשם פירוש מובאת בסוגריים מרובעים [], ואילו אותיות יתירות, שמקורן בטעות הסופר, הושמו בסוגריים עגולים ().

א.

פנייתו של קושמן לקיסר פרדיננד הראשון, משנת 1560 (דף 106r).

Allerdurchleuchtigster Grossmechtigster

Unüberwindtlichster Römischer Khayser.

Allergenedigster Herr. Nachdem alls ich ain gesännnder gemeiner Judenschafft Theutscher Nation an Eu[e]r Rö[mischen] Khay[serlichen] M[ayestält] etc. hoff unnd annderen Orten in dem Heylligen Römischen Reich zu thuen, derhalben zue furchten wo ich meinem habenden Gewalt nachkhomen wöllte, es mechte mir was beschwerlichs zuesteen unnd von Etlichen begegnen. Ist derwegen mein an Eur. Rö. Khay. Mt. etc. aller-

חיים מאיונהיים, שזה האחרון היה אביו, ובעקבותיו הלך מ' שטרן (שם, עמ' 192). אביו של האב"ד נפטר לפחות ארבע שנים לפני כן, כפי שמעידה החתימה הנ"ל של בנו. יתר-על-כן, ברישום על מות אמו של קושמן בשנת 1563 בוורמס (ראה הע' 16 לעיל) חסר כל ציון שהיא גם אמו של האב"ד, שהיה אז עוד בחיים. וכן אין אפשרות להניח שהיים, אביו של קושמן, זהה עם ר' חיים בן בצלאל, בן-אחיו של האב"ד, שהיה חבר הישיבה ופרנס הקהילה בשנת 1564 (מ' שטרן, שם, הע' 51).

unnderthenigist bitten unnd flehnen, damit ich sollcher gemainer Judenschafft sachen dessto sicherer unnd unverhindert außwartten möge, die wöllen mir ain Khayserlich volkhomen gelaidt fuer gewallt unnd zue Recht, wo ainer mich was zu bekhlagen, es sey an Eur. Rö. Khay. Mt. etc. Hoff, derselben Hochloblich Camergericht, oder sunst an denen unbartheyischen gerichten, oder wo mich Eur. Rö. Khay. Mt. etc. hinweysen wierdt, zu ferttigen allgenedigist verordnen, darauff ich mich gleidlich, unnd wie sich geburdt zu halften erpeut. Sollches umb Eur. Rö. Khay. Mt. etc. in aller unnderthenigkheit zu verdienen bin ich willig.

Eur. Rö. Khay. Mt. etc.

allerunderthenigister

Gesandter gemeiner

Judenschafft Theutscher Nation.

על גבה של תעודה זו נמצאת הכתובת (דף 108v), בכתב ידו של הפקיד המקבל, וכן רישומים משרדיים, כגון תאריך קבלת הפנייה (25 באוגוסט), שם המבקש וההוראה להכין שטר-ליווי לפי הטופס המקובל:

Cosman Jude zum Rade¹

Exedit[ur] glait in forma

An die Rö. Khay. Mt. allerunderthenigiste
Supplication deßs gesandten

gemeiner Judenschafft Theutscher Nation

Cosman (zu der*) zum Radt¹

A 25 Augusti

ב.

טיוטא-העתק של שטר-הליווי משנת 1560, עם התיקונים שנעשו בו בזמן חידושו בשנת 1565 (דף 109r,v, 112r).

Coßman Juden Glaidt fuer gwalt zum Rechten

Wier (Ferdinandt*) «Maximilian etc.»² von Gottes genäden Erwelter Römischer Khaysser, zu allen zeytten merer des Reichs, in Germanien, zue Hungarn, Beheim, Dalmatien, Croatien und Slavonien etc. Khünig (Infant in Hispanien*), Erzherzog zu österreich, Herzog zue Burgundt, Steyr, Kharndten, Crain unnd Wirtenberg, Grave zue Tirol etc. Bekhennen offentlich mit disem brieff unnd thuen khundt allermeniglich, das unß Cosman Judte (zum Rade*) gemainer Judischait Teu[t]scher nation Gesandter, under-

1 באותו כתב יד כמו תעודה ג.

2 מעל למחיקה.

thaniglich zu erkhennen geben, wiewol Er (urpuettig *)³ meniglich so spruch unnd forderung zu ime hette, oder gewune, vor uns unserm khaysserlichen Camergericht, oder sonst an geburlichen örtten und unpartheyschen gerichten sölcher Sprüech und forderung halben im Rechten Antwort geben, sich auch sonst glaitlich zue haltten urpuettig were; So müste Er doch, als der von gemainer Judischait wegen hin und wider im Lande zu Raissen, und allerley Sachen zu verrichten hette, besorgen, das ime je zue Zeytten von Solichen zue unschulden allerlay beschwärdten zuegefuegt werden mochten, unnd unß derwegen umb unser khaisserrlich Glaidt für gwalt zum rechten düemuettiglich angeruffen und gebetten. Das haben wier angesehen solch sein underthänig bitt und Erpüetten unnd ime derwegen <auch auff den fall da er seinen sachen selbs weiter nit werde fursteen noch außwarten können, Haym seinen Sohn (oder andern seiner verwanden seinen Bevelch haben *) Zaigern ditz brieffs>⁴ auß Gnaden unser und des Reichs frey, gestrackhs Sicherhait unnd glaidt für gwalt zu Recht mitgethailt unnd gegeben, und thuen das hiemit, von Römischer khaysserlicher macht, wissentlich zu Crafft dits briefs, und mainen, sezen unnd wollen, das gemelter Cosman Jude, unser und des Reichs frey, gestrackh Sicherhait und glaidt haben, sich dessen freyen, gebrauchen und geniessen; Auch darauff allenthalben im Reich seiner nottürfft und gelegenhait nach, zue wasser und zue Lande, frey, sicher webern⁵ <handlen>⁶ und wandlen solle unnd mege, von aller meniglich unverhindert; Doch solle Er sich glaidtlich haltten und Seinem Erpuetten nach einem jeglichen, so Sprüech oder forderung zue im hette, oder gewune, an gebürlichen örtten Rechtenß Statt thuen und dem nit vor sein, unnd (Entbietten * [?]) <gepietten>² darauf allen unnd jeden Churfürsten, Fürsten, Geystlichen unnd weltlichen, Praelatten, Graven, Frey Herrn, Ritttern, Khnechten, Landvogten, Haubtleüthen, Viztomben, Vogten, Phlegern, Verwesseren, Ambtleuthen, Landts Richtern, Burgermeistern, Schuldtheissen, Richtern, Retten, Burgern, Gemeinden, und sonst allen Andern, unser(m)[n] und des Reichs underthannen und gethreuen, waß wurden Standts oder Wessens die sein, Ernstlich mit disem brieff, und wollen das sie sölch unnser und des Reichs frey gestrackh sicherhait und glaidt für gwaldt zu Recht an gemelten Cosman Juden stet, vest und unverprüchlich haltten,

3 מלה זו, שנמחקה כאן מפני שהיא מיותרת, נמצאת בהעתק האחר (תעודה ג). מכאן שהמחיקה נעשתה בזמן הכנת התעודה השנייה בשנת 1565.

4 תוספת זו, שבשולי הגליון, חסרה בהעתק האחר (תעודה ג), אך היא כתובה בכתב ידו של המעתיק ההוא, רשם הקאנצלריה גאסנר והיא מתיחסת איפוא לתעודה המאוחרת בלבד.

5 לנדוד אנה ואנה. עי' שמואל מוורמס — ראה הע' 9 לעיל — הועתק בטעות werben במקום webern (בתעודה מ־1521).

6 מלה זו, שאיננה בתעודה ג', נוספה כאן בשולי הגליון.

7 מלה זו, החסרה בתעודה ג', נוספה כאן מעל לשורה.

ime das auch allenthalben im Reich, seiner nottürfft und gelegenhait nach geruwklich geprauchten und genuessen, unnd gänzlich dabey bleiben lassen, und dawider nit vergwaltigen, anfechten, Bekhomern, beschweren oder belaidigen, noch des jemants andern zu thuen gestatten in khain Wayße, Als lieb ainem jedenn sey unser und des Reichs schwäre Ungnadt unnd (gnadt*) Straff, und darzue ain Peen, nämblichen zehen markht [sic] Lettigs goldtes zu vermeiden ⁷, die ain jeder, so oft Er freffen[t]lich hie wider thätte, unß in unnser Camer verfallen sein solle, das mainen wier Ernstlich, mit urkhundt dits briefs besigelt, mit unserm khaysserlichen aufgetrukhten Insigell. Geben in unser Statt Wien den (26 tag Augusti Anno im sechzigisten, unsers Reichs, des Römischen, im dreyssigisten, unnd der andern im vierundtdreyssigisten *)

<5 tag (Aug.*[?]) Junii Anno 1565>

(Ferdinandt

v[idit] Seld ⁸

Ad mandatum Sacrae Caesarae Majestatis proprium
Haller ⁹ [?] ^{*9}

Re[gistra]ta

ma[nu?]

Strasberg[er] ^{10*}

<Maximilian

v[idit]t Weber ¹¹

Ad mandat[um] etc.

Haller

Re[gistra]ta Braun ¹²

coll[ationiert]>

.Copy ¹³ der Verglaittung

על גבה של התעודה (דף 112v) רשמה אותה היד :

ג.

העתק אחר של שטר-הליווי משנת 1560 (דף 107r,v).

תעודה זו, שכותרתה: Glait fur Cosman Juden zum Rade היא העתקה של תעודה ב, אלא שהכתיב מודרני יותר, במקום תאריכו של הקיסר פרדיננד נאמר רק "וכו" (etc.).

8 ד"ר גיאורג זיגיסמונד זלד, סגן הקאנצלר של הרייך (Reichsvizekanzler) 1547—1565. עי' Allgemeine deutsche Biographie, Bd. 33 (1891), p. 673-679.

9 וולף האלר, מוכיר הרייך (Reichssekretär).

9* איניציאלה לא ידועה.

10 פאול מאתיאס שטראסברגר, רשם (Registrator). כל התעודה היא בכתב-ידו.

11 ד"ר יוהאנס באפטיסטה וובר, סגן הקאנצלר של הרייך.

12 סטיפאן בראון, רשם.

13 אולי במובן של טיוטא (קונצפט)? ראה H. O. Meissner, Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit, Leipzig² 1952, p. 61.

וכן נכללו גם כל הנמענים שאחרי Churf[ürsten], Fürsten בקיצור etc. (אך הפירוט המלא — חלקו בקיצורים — נוסף מאוחר יותר ביד אחרת בשוליים). בשולי הגליון נוספו, על-ידי המעתיק עצמו, שתי פסקאות קצרות, ששכחן בזמן ההעתקה (im Lande zu raisen und: zu wasser und Lande). העתק התעודה מסתיים בתאריך: — R[egistra]tor Gassner: 26. Augusti Anno etc. im 60. הוא ארנסט גאסנר, שהיה סופר ורשם בקאנצלאריה של הרייך בשנים 1563—1576 וכנראה הוא מעתיקה של התעודה. העתק זה היה מצורף כפי הנראה לפנייתו השנייה של קושמן, משנת 1565 (ראה תעודה ד). התיקונים והשינויים בתעודה ב אף הם בכתב-ידו.

ד.

פניית קושמן לקיסר מקסימיליאן השני משנת 1565 (דף 110r,v).

Allerdurchleichtigster, Grosmechtigster
Römischer Khayser, auch zu Hungern
unnd Behemb etc. Khünig etc.

Allergennedigster Herr. E. Rö. Khay. Mt. etc. gib ich allerunndterthennigist zu vernemen: Nach dem ich von Gemainer Jüdischhait wegen hin unnd wider im Lannde zu raissen, unnd allerlay sachen zu verrichten, So habe ich mich doch zu besorgen gehabt und noch, das mir von etlichen unschuldigelich allerlay beschwården zuegefuegt werden möchte; Derwegen an derselben geliebsten Herrn unnd Vattern Hochlöblicher unnd sáliger gedächtnus, deren Rö. Khay. Mt. etc. ich in Namen gemainer Judischhait Teütscher Nation Gesannnder allerunnderthenigist gebeten, mir fur Gwalt, Gлайdt und Sicherhait zum Rechten allergennedigist mitzuthaillen, mich auch darneben diemuettigist erbieten thue, gegen Mennigelich so spruch unnd fordrung zu mir heten, oder gewonnen, vor dem Khayserlichen Camer gericht, oder sonst an gebürlichen ortten unnd unpartheyschen Gericht solcher Spruch unnd fordrung halben im Rechten Antwortt zu geben auch sonnst glaitlich zu halten, Wie dann von Hochsáliger Eur Rö. Khay. Mt. etc. geliebsten Herrn unnd Vattern mir ain wol verferttigter glaidtsbrief allergennedigist gegeben worden, wie obbeilgunnder Abschrift¹⁴ zu vernemen. Dieweill ich aber von Gemainer Jüdischhait wegen hin unnd wider im Lannde die sachen bischeer [sic] noch nit alle erörttert¹⁵, sonnder noch zu raisen unnd zu verrichten habe, So ist demnach an E. Rö. Khay. Mt. etc. mein allerunndtherthennigistes diemiettigistes biten, E. Rö. Khay. Mt. etc. welle(r)[n] aus Khayserlicher Macht Eingefierdten Gлайds brieff mir widerumben allergennedigist bewilligen

14 כנראה תעודה ג.

15 במובן של "לסיים"? ראה H. Paul, Deutsches Wörterbuch, Tübingen⁵ 1966, p. 178, s.v. erörtern.

unnd confiermieren lassen. Solches umb E. Rö. Khay. Mt. etc. wierdet Gott
der Allmächtig ain Ewiger Belonner sein,
Eur. Rö. Khay. Mt. etc.

Allerunndterthenigister und diemiettigister
Cosman Jude, der Jüdischhaidt
Teütscher Nation Gesandter.¹⁶

על גבה של תעודה זו (דף 111v) רשומים תוכנה, תאריך הקבלה (4 ביוני 1565)
ותאריך מתן שטר-הליווי (5 ביוני 1565):
Cosman Jud¹⁷

[?] ¹⁸

pr. ¹⁹ Glait
5 Junij 1565

Cosman Judenns Unndterthenigis[t]e
Supplication
A

4 Junij A[nn]o etc. [15]65

16 אף החתימה היא מעשה ידי הסופר שכתב את הפנייה.

17 בכתב ידו של מעתיק תעודה ג.

18 סימן הדומה ל־X Ex[peditur] בתעודה א (עמ' 122 לעיל).

19 בכרך 25 של ה־ Protokoll des Reichshofrates Dr. Thomian) Reichshofrats-Protokolle (Schober) נרשם בתאריך 5 ביוני 1565 (עמ' 167), לפי העתקת מר פיליך מווינה:
"Cosman Jud umb verneuerung aines Glaitbriefes für Ine als gemeiner Judischait
gesandten. — Betailligt [bewilligt: "צ"ל אולי: in priore forma"